

ISBN 978-960-456-427-9

© Copyright: Α. Γιαγκοπούλου, Εκδόσεις ΖΗΤΗ, Θεσσαλονίκη, 2014

Το παρόν έργο πνευματικής ιδιοκτησίας προστατεύεται κατά τις διατάξεις του ελληνικού νόμου (Ν.2121/1993 όπως έχει τροποποιηθεί και ισχύει σήμερα) και τις διεθνείς συμβάσεις περί πνευματικής ιδιοκτησίας. Απαγορεύεται απολύτως η άνευ γραπτής άδειας του εκδότη κατά οποιοδήποτε τρόπο ή μέσο αντιγραφή, φωτοανατύπωση και εν γένει αναπαραγωγή, εκμίσθωση ή δανεισμός, μετάφραση, διασκευή, αναμετάδοση στο κοινό σε οποιαδήποτε μορφή (ηλεκτρονική, μηχανική ή άλλη) και η εν γένει εκμετάλλευση του συνόλου ή μέρους του έργου.

Φωτοστοιχειοθεσία Π. ΖΗΤΗ & Σια ΟΕ
Εκτύπωση 18ο χλμ Θεσ/νίκης-Περαίας
Βιβλιοδεσία Τ.Θ. 4171 • Περαία Θεσσαλονίκης • Τ.Κ. 570 19
Τηλ.: 2392.072.222 - Fax: 2392.072.229 • e-mail: info@ziti.gr

www.ziti.gr

ΒΙΒΛΙΟΠΩΛΕΙΟ ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ - ΚΕΝΤΡΙΚΗ ΔΙΑΘΕΣΗ:

Αρμενοπούλου 27, 546 35 Θεσσαλονίκη
Τηλ.: 2310.203.720, Fax: 2310.211.305 • e-mail: sales@ziti.gr

ΒΙΒΛΙΟΠΩΛΕΙΟ ΑΘΗΝΩΝ - ΠΩΛΗΣΗ ΛΙΑΝΙΚΗ-ΧΟΝΔΡΙΚΗ

Χαριλάου Τρικούπη 22, 106 79 Αθήνα
Τηλ.-Fax: 210.3816.650 • e-mail: athina@ziti.gr

ΣΤΟΑ ΤΟΥ ΒΙΒΛΙΟΥ - ΕΝΩΣΗ ΕΚΔΟΤΩΝ ΒΙΒΛΙΟΥ ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ:

Πεσμαζόγλου 5, 105 64 Αθήνα • Τηλ.-Fax: 210.3211.097

ΗΛΕΚΤΡΟΝΙΚΟ ΒΙΒΛΙΟΠΩΛΕΙΟ: www.ziti.gr

ΠΡΟΛΟΓΟΣ

Ο κύριος στόχος του βιβλίου αυτού είναι να βοηθήσει το μαθητή της Α' Γυμνασίου να εξοικειωθεί με τους όρους και την τεχνική της επικής ποίησης που συναντάμε στις ραψωδίες της *Οδύσσειας*, να γνωρίσει τον πολιτισμό της ομηρικής εποχής, μέσα από τους θεσμούς, τις ιδέες και τις αξίες της αρχαϊκής κοινωνίας και να προετοιμαστεί ικανοποιητικά για τα θέματα και τις εργασίες που υποδεικνύει το βιβλίο του μαθητή.

Η διάρθρωση της ύλης περιλαμβάνει:

- Ερωτήσεις και Απαντήσεις Εισαγωγής στην Επική Ποίηση – *Οδύσσεια*
- Απαντήσεις στα θέματα για συζήτηση – εργασίες Εισαγωγής του σχολικού βιβλίου
- Ανάλυση και Δομή των 28 ενοτήτων
- Στοιχεία Αφηγηματικής Τεχνικής
- Στοιχεία πολιτισμού της ομηρικής εποχής
- Επεξεργασία Παράλληλων Κειμένων
- Απαντήσεις στα θέματα για συζήτηση – εργασίες
- Ανακεφαλαίωση της *Οδύσσειας*
- Όροι και αφηγηματικές τεχνικές της *Οδύσσειας*

Τα ερμηνευτικά σχόλια και οι απαντήσεις κάθε ενότητας παρουσιάζονται με απλό και ευσύνοπτο τρόπο, ώστε να γίνονται κατανοητά από το μαθητή και να περιέχουν ωστόσο τις απαραίτητες επισημάνσεις για το σχολιασμό των επιμέρους ενοτήτων.

Θεσσαλονίκη, Ιούλιος 2014

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

Εισαγωγή 7

Μέρος 1ο

ΤΗΛΕΜΑΧΕΙΑ 19

1η Ενότητα (α: περίληψη – α 1-25: ανάλυση) 21

2η Ενότητα (α 26-108) 31

3η Ενότητα (α 109-173) 45

4η Ενότητα (α 174-360) 59

5η Ενότητα (α 361-497) 71

Ανακεφαλαίωση της α ραψωδίας 81

6η Ενότητα (β, γ, δ: περίληψη – ανάλυση μικρών αποσπασμάτων) 87

Μέρος 2ο

ΝΟΣΤΟΣ 95

7η Ενότητα (ε: περίληψη – ε 1-165: ανάλυση) 97

8η Ενότητα (ε 165-310) 107

9η Ενότητα (ε 311-420) 117

10η Ενότητα (ε 421-552) 127

11η Ενότητα (ζ: περίληψη – ζ 139-259: ανάλυση) 137

12η Ενότητα (η, θ, ι 1-41: περίληψη – θ 102-302, 434-461: ανάλυση) ... 151

13η Ενότητα (θ 550-688, ι 1-41) 161

14η Ενότητα (ι 42 κ.ε.: περίληψη – ι 240-512: ανάλυση) 173

15η Ενότητα (ι 513-630) 185

16η Ενότητα (κ, λ: περίληψη – λ 99-249: ανάλυση)	193
17η Ενότητα (λ 376-433, 522-604)	205
18η Ενότητα (μ, ν 1-209: περίληψη – ανάλυση μικρών αποσπασμάτων)	215
 Μέρος 3ο	
ΜΝΗΣΤΗΡΟΦΟΝΙΑ	223
19η Ενότητα (ν 210-494: περίληψη – ν 210-464: ανάλυση)	225
20ή Ενότητα (ξ, ο, π: περίληψη)	239
21η Ενότητα (π 1-172)	247
22η Ενότητα (π 185-336)	255
23η Ενότητα (ρ, σ: περίληψη – ρ 331-376: ανάλυση)	261
24η Ενότητα (τ, υ: περίληψη – ανάλυση αποσπασμάτων)	269
25η Ενότητα (φ: περίληψη – φ 303-473: ανάλυση)	277
26η Ενότητα (χ: περίληψη – ανάλυση αποσπασμάτων)	285
27η Ενότητα (ψ: περίληψη – ανάλυση αποσπασμάτων)	295
28η Ενότητα (ω: περίληψη – ανάλυση αποσπασμάτων)	303
 Ανακεφαλαίωση της <i>Οδύσσειας</i> – Εργασίες – δραστηριότητες των μαθητών	
	311
 Όροι και αφηγηματικές τεχνικές της <i>Οδύσσειας</i>	329
 Βιβλιογραφία, αρθρογραφία	335

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

A. ΒΑΣΙΚΑ ΘΕΜΑΤΑ ΤΗΣ ΕΠΙΚΗΣ ΠΟΙΗΣΗΣ ΚΑΙ, ΕΙΔΙΚΟΤΕΡΑ, ΤΗΣ ΟΔΥΣΣΕΙΑΣ

Ερωτήσεις Εισαγωγής

1. Έπος: έννοια περιεχόμενο – βασικά γνωρίσματα του ηρωικού έπους

► *Τι είναι έπος, σε ποια είδη διακρίνεται με βάση το περιεχόμενό του και ποια είναι τα χαρακτηριστικά του ηρωικού έπους; (σελ. 9)*

Έπος αρχικά σημαίνει «λόγος» και προέρχεται ετυμολογικά από το ρήμα *ἔπω* = λέγω. Από τον 5ο αι. π.Χ. όμως, έπος σημαίνει το αφηγηματικό ποίημα με περιεχόμενο μυθολογικό, διδακτικό, ηρωικό.

Στο **ηρωικό έπος** ανήκουν και τα ομηρικά ποιήματα, η *Ιλιάδα* και η *Οδύσσεια*, που αφηγούνται τα κατορθώματα ηρώων αλλά και θεών. Συχνά, οι θεοί συνυπάρχουν με τους ανθρώπους και κατευθύνουν τη δράση τους.

Τα **βασικά γνωρίσματα του ηρωικού έπους** είναι δύο: α) παρουσιάζει, ως αληθινά, γεγονότα του μακρινού παρελθόντος που έχουν γίνει μύθοι, β) έχει αντικειμενικό χαρακτήρα, όπως και τα δημοτικά μας τραγούδια, καθώς δεν εκφράζει τις προσωπικές απόψεις ενός ποιητή αλλά το σύνολο της κοινωνίας μέσα στην οποία δημιουργείται. Ο επικός ποιητής αφηγούνταν την παράδοση, τον κοινό σε όλους μύθο.

2. Ο επικός κύκλος και, ιδιαίτερα, ο τρωικός

► *Τι ονομάζεται επικός κύκλος ή κύκλια έπη; (σελ. 9)*

Ο όρος **κύκλος** δηλώνει, εδώ, το σύνολο των έργων που όλα μαζί συμπληρώνουν ένα ευρύ θέμα, π.χ. τον τρωικό πόλεμο.

Επικός κύκλος ή **κύκλια έπη** ονομάζεται ο «κύκλος» των επών που έχουν σωθεί σε περιλήψεις ή μικρά αποσπάσματα και αρχίζουν τη διήγηση από τη δημιουργία του κόσμου, τελειώνοντας με το θάνατο του Οδυσσέα. Τα κύκλια έπη παρουσιάζουν έντονα τα χαρακτηριστικά της *Ιλιάδας* και της *Οδύσσειας*.

Υπάρχουν **δύο απόψεις ως προς τη σχέση των κύκλιων επών με την *Ιλιάδα* και την *Οδύσσεια***:

- α) Στα κύκλια έπη συμπεριλαμβάνονται και τα ομηρικά έπη, *Ιλιάδα* και *Οδύσσεια*.
- β) Τα κύκλια έπη δε συμπεριλαμβάνουν τα ομηρικά, αλλά αποτελούν ένα σύνολο έργων, «κύκλο» γύρω από την *Ιλιάδα* και την *Οδύσσεια*. Η άποψη αυτή είναι η επικρατέστερη.

► **Ποια έπη ανήκουν στον τρωικό κύκλο και ποιο είναι το περιεχόμενό τους; (σελ. 9)**

Όσα έπη σχετίζονται με τον τρωικό πόλεμο αποτελούν τον τρωικό κύκλο. Το μύθο του τρωικού πολέμου συμπληρώνουν μαζί με την *Ιλιάδα* και την *Οδύσσεια* **έξι έπη του τρωικού κύκλου** που θεωρούνται μεταομηρικά, δηλαδή ότι δημιουργήθηκαν μετά τον Όμηρο. Τα έξι έπη είναι τα εξής:

- α) **Τα Κύπρια**, που διηγούνταν την προϊστορία του τρωικού πολέμου και τα πολεμικά γεγονότα μέχρι την αρχή της *Ιλιάδας*: ο τίτλος τους τα συνδέει άμεσα ή έμμεσα με την Κύπρο (όπου πιθανόν συντέθηκαν από τον Στασίνο τον Κύπριο) και με την Κύπριδα Αφροδίτη, που λατρευόταν στη μεγαλόνησο, την θεωρούμενη ιδιαίτερη πατρίδα της: στην Πάφο υπήρχε πανελλήνια ονομαστός ναός της θεάς.
- β) **Η Αιθιοπία** (< Αιθίοπες), που παρουσίαζε κυρίως τις νικηφόρες μάχες του Αχιλλέα εναντίον του βασιλιά των Αιθίοπων, Μέμνονα (συμμάχου των Τρώων) αλλά και τον θάνατο του ίδιου του Αχιλλέα.
- γ) **Η Μικρά Ίλιάς**, που αναφερόταν στη διαμάχη του Οδυσσέα και του Τελαμώνιου Αίαντα για τα όπλα του Αχιλλέα, μέχρι και την είσοδο του Δούρειου Ίππου στην Τροία.
- δ) **Η Ίλιον πέρις** (< *πέρθω* = *έκ* + *πορθῶ* > *πορθητός*), που περιέγραφε όσα δραματίστηκαν κατά την άλωση της Τροίας.
- ε) **Οι Νόστοι** (*νόστος* < *νέσομαι* > *νέομαι*: επανέρχομαι, επιστρέφω στην πατρίδα), που εξιστορούσαν τις περιπέτειες των τρωικών ηρώων (εκτός του Οδυσσέα) κατά την επιστροφή στις πατρίδες τους.

στ) **Η Τηλεγόνοια ή Τηλεγονία** (< τῆλε + γον- > τηλέγονος: ο γεννημένος μακριά από τον γονέα του), που εξιστορούσε τα γεγονότα μετά την *Ὀδύσσεια*, δηλαδή τις περιπέτειες του Οδυσσέα μετά το νόστο και μέχρι το θάνατο από το γιο του, τον Τηλέγονο, τον οποίο, κατά το μύθο, είχε αποκτήσει από την Κίρκη. Ο Τηλέγονος, όταν μεγάλωσε, αναζητούσε τον πατέρα του, σε μια σύγκρουση όμως τον σκότωσε εν αγνοία του.

3. Ο χρόνος, ο χώρος και ο κόσμος των ομηρικών επών σε σχέση και με την Ιστορία

► **Ποιος είναι ο χρόνος που δημιουργήθηκαν τα Ομηρικά έπη και ποια η σχέση του με την Ιστορία; (σελ. 9-10)**

Η *Ιλιάδα* έχει ως κεντρικό θέμα την *μῆνιν* = θυμό του Αχιλλέα, που **διαρκεί 51 μέρες (δραματικό παρόν)**, περικλείεται όμως σ' αυτές ολόκληρος ο δεκαετής πόλεμος για την κατάκτηση του *Ίλιου* = Τροίας (ποιητικό παρόν) κι έτσι ο ποιητής κατέστησε το έπος του αληθινή *Ιλιάδα* (<Ίλιον = Τροία) και όχι Αχιλληίδα. Η *Ὀδύσσεια* έχει ως κεντρικό θέμα το δεκαετή αγώνα του Οδυσσέα (ποιητικό παρόν) για το **νόστο**, δηλαδή την επιστροφή στην πατρίδα και **διαρκεί 41 μέρες (δραματικό παρόν)**, εντάσσοντας σ' αυτές ο ποιητής όλες τις μεταπολεμικές περιπέτειες του ήρωα.

Η *Ιλιάδα* και η *Ὀδύσσεια* δημιουργήθηκαν κατά τη Γεωμετρική εποχή (1100-700 π.Χ.) ειδικότερα κατά τις τελευταίες δεκαετίες του 8ου αι. π.Χ. (η *Ὀδύσσεια* πιθανόν στις αρχές του 7ου αι.). Η Γεωμετρική εποχή οφείλει το όνομά της στη γεωμετρική διακόσμηση των αγγείων που κατασκευάζονται αυτή την εποχή (βλ. εικόνες 3 και 4 σχολ. βιβλ.).

► **Ποιος είναι ο χώρος που δημιουργήθηκαν τα Ομηρικά έπη και ποια η σχέση του με την Ιστορία; (σελ. 10)**

Τα ομηρικά έπη δημιουργήθηκαν στη **δυτική Μικρά Ασία**, όπου οι Αχαιοί (που δεν ονομάζονταν ακόμη Έλληνες) είχαν ιδρύσει αποικίες από τον 11ο αι. π.Χ. όπως και στα νησιά του Αιγαίου κατά τον Α' ελληνικό αποικισμό. Τον 9ο και 8ο αιώνα, κυρίως, και μέχρι τα μέσα του 6ου αι. π.Χ., οι Έλληνες άποικοι είχαν επεκταθεί στις ακτές όλης της Μεσογείου και του Ευξείνου Πόντου. Ο αποικισμός της Κύπρου είχε αρχίσει ήδη από τον 13 αι., και στα ιστορικά χρόνια το νησί ήταν πλήρως εξελληνισμένο.

► **Από ποια παράδοση άντλησε στοιχεία ο ποιητής των ομηρικών επών και πώς εξηγείται μέσα σ' αυτά η ύπαρξη πολιτισμικών διαστρωματώσεων και αναχρονισμών; (σελ. 10)**

Ο ποιητής των ομηρικών επών αντλεί στοιχεία από τη μακραίωνη ποιητική παράδοση που δεν καταγράφονταν, αλλά δημιουργούνταν και παραδίδονταν προφορικά στους κατοίκους των αποικιών. Στις νέες αυτές πατρίδες οι άποικοι τραγουδούσαν με νοσταλγία και περηφάνια τα κατορθώματα των μεγάλων παλαιών ηρώων του ελλαδικού χώρου· τα συνέδεαν, μάλιστα, και με νεότερους θρύλους για τις περιπέτειες των ναυτικών, που αφθονούσαν κατά την εποχή του αποικισμού. Ο Οδυσσεύς, π.χ., εκτός από πολεμιστής και πρωταγωνιστής στον πόλεμο της Τροίας, είναι και εκπρόσωπος των ναυτικών, που ταξίδευαν για να πλουτίσουν και να γνωρίσουν νέους τόπους και πολιτισμούς, και ο ξενιτεμένος που επιστρέφει.

Ωστόσο, ο Όμηρος αντλεί στοιχεία και από την εποχή στην οποία ζει και τον επηρεάζει άμεσα (8ος αι. με αρχές 7ου αι. π.Χ.). Έτσι εξηγούνται στα ομηρικά έπη οι πολιτισμικές διαστρωματώσεις, δηλαδή να συνυπάρχουν πολιτισμικά στοιχεία διαφόρων χρονικών περιόδων, όπως το ηρωικό ιδανικό του ένδοξου θανάτου με το ιδανικό της ευτυχημένης ζωής ως τα γηρατειά.

Οι αναχρονισμοί είναι άλλο ένα ουσιαστικό γνώρισμα της επικής ποίησης. Ο Όμηρος μεταφέρει πολιτισμικά στοιχεία μιας εποχής σε άλλη, συνήθως προγενέστερη. Για παράδειγμα, μιλάει για σιδερένια όπλα (Γεωμετρική εποχή όπου ζει ο ποιητής) μεταφέροντάς τα στη Μυκηναϊκή εποχή που κυριαρχούσε ο χαλκός.

► **Ποιος είναι ο κόσμος των ομηρικών επών και ποια η σχέση του με την Ιστορία; (σελ. 10)**

Τα ομηρικά έπη διαδραματίζονται στο μυθικό παρελθόν της Μυκηναϊκής εποχής (Τρωικός πόλεμος) και εκφράζουν τον αρχαϊκό Μυκηναϊκό κόσμο, τη ζωή δηλαδή μιας παλαιάς εποχής με πολέμους και δυνατούς άρχοντες.

Ωστόσο, γράφονται κατά την Γεωμετρική εποχή, που είναι στραμμένη σε ειρηνικά έργα (ναυτιλία, εμπόριο, ανάπτυξη πόλεων), χαρακτηρίζεται όμως από πολιτικές συγκρούσεις (κλονίζεται ο θεσμός της βασιλείας). Επομένως, τα ομηρικά έπη αποτελούν πηγή περισσότερο του ειρηνικού 8ου αι. π.Χ., παρά της ηρωικής εποχής του τρωικού πολέμου.

4. Οι αοιδοί, οι ραψωδοί και ο Όμηρος

► Ποιοι επικοί ποιητές ονομάζονταν αοιδοί; (σελ. 10)

Αοιδοί (< ἄδω/ἄείδω = τραγουδώ, ἀοιδή, ᾠδή = τραγούδι) ονομάζονταν οι παλαιοί επικοί ποιητές, κυρίως πριν από τον Όμηρο, γιατί τραγουδούσαν τα έπη τους με τη συνοδεία κιθάρας / φόρμιγγας. Συνέθεταν τα ποιήματά τους αυτοσχεδιάζοντας προφορικά με βοήθεια (επικήληση) από τη Μούσα. Πίστευαν δηλαδή ότι αυτή τους υπαγόρευε τα θέματα που επέλεγαν να τραγουδήσουν σε συμπόσια, κυρίως ανακτόρων ή σε εορταστικές εκδηλώσεις της κοινότητας. Ήταν λοιπόν επαγγελματίες τραγουδιστές και κάθε ανάκτορο ήθελε να έχει τον αοιδό του.

Ο **αυτοσχεδιασμός** των αοιδών οφειλόταν στο ταλέντο που διέθεταν όσο και στην εκπαίδευση που δέχονταν από τους παλαιότερους, γονείς ή δασκάλους. Μάθαιναν δηλαδή τους θρύλους για τα σημαντικά γεγονότα και τους ήρωες του λαού τους και **απομνημόνευαν** τυποποιημένα στοιχεία, όπως συνδυασμούς επιθέτων και ουσιαστικών, φράσεις και στίχους ή και σκηνές ολόκληρες· τους βοηθούσε στην απομνημόνευση και ο **δακτυλικός εξάμετρος στίχος** του έπους. Είχαν έτσι πρόχειρα ένα απόθεμα που το προσάρμοζαν στο τραγούδι που επέλεγαν κάθε φορά να πουν, τραγουδώντας και αυτοσχεδιάζοντας αλλά εξοπλισμένοι καλά για το έργο τους.

► Ποιοι επικοί ποιητές ονομάζονταν ραψωδοί; (σελ. 10-11)

Ραψωδοί (< ράπτω + ᾠδή) ονομάζονταν οι ποιητές που διαδέχτηκαν τους αοιδούς, προς το τέλος του 8ου αι. π.Χ., αλλά **δεν αυτοσχεδίαζαν**. Αρχικά φαίνεται πως **συνέρραπταν / συναρμολογούσαν ποιήματα**, κατέληξαν όμως να **απομνημονεύουν ρυθμικά έτοιμα καταγραμμένα έπη** –δικά τους ή άλλων– **κρατώντας ραβδί**, σύμβολο εξουσίας δοσμένης από τους θεούς. Δε ζούσαν στα ανάκτορα, αλλά ανήκαν σε επαγγελματικά σωματεία, ταξίδευαν από τόπο σε τόπο και παρουσίαζαν τα έπη (κυρίως τα ομηρικά) σε χώρους ανοιχτούς, στις μεγάλες γιορτές των Ελλήνων, όπου γίνονταν και ραψωδικοί αγώνες. Έτσι τα ομηρικά έπη ακούγονταν παντού όπου υπήρχαν Έλληνες.

► Ποιες ήταν οι βασικές διαφορές Αοιδών και Ραψωδών; (σελ. 10-11)

Οι αοιδοί ήταν επικοί ποιητές παλαιότεροι από τον Όμηρο, ενώ οι ραψωδοί διαδέχτηκαν τους αοιδούς (τέλος 8ου αι. π.Χ.).

Οι αοιδοί τραγουδούσαν τα έπη τους με τη συνοδεία κιθάρας / φόρμιγγας αυτοσχεδιάζοντας, ενώ οι ραψωδοί δεν αυτοσχεδίαζαν, αλλά απήγγελλαν έτοιμα κα-

ταγραμμένα έπη άλλων ή δικά τους, κρατώντας ραβδί.

Οι αιοιδοί ήταν περιζήτητοι επαγγελματίες που ζούσαν συνήθως σε ανάκτορα και τραγουδούσαν σε συμπόσια και σε εορταστικές εκδηλώσεις, ενώ **οι ραψωδοί** ανήκαν σε επαγγελματικά σωματεία και **δε ζούσαν σε ανάκτορα**, αλλά ταξίδευαν από τόπο σε τόπο.

► Σε ποια κατηγορία επικών ποιητών ανήκει ο Όμηρος και ποιες πληροφορίες έχουμε γι' αυτόν; (σελ. 11)

Ο Όμηρος ήταν ραψωδός και φαίνεται ότι ταξίδευε για να απαγγέλλει τα ποιήματά του, τα οποία συνέθετε ο ίδιος χρησιμοποιώντας γραφή. Η χρήση της γραφής δεν καταργούσε την προφορικότητα της παράδοσης. Έζησε πιθανότατα κατά τον 8ο αι. π.Χ. (ίσως μέχρι και τις αρχές του 7ου αι.) στην Ιωνία, χωρίς να υπάρχει ακριβής προσδιορισμός της πατρίδας του. Εφτά πόλεις τον διεκδικούσαν, με πιθανότερες την Σμύρνη και την Χίο. Η παράδοση τον ήθελε τυφλό, πράγμα που θεωρείται απίθανο.

5. Το ομηρικό ζήτημα – Οι πηγές της *Οδύσσειας* – Η σύνθεση των ομηρικών επών

► Πώς και πότε προέκυψε το ομηρικό ζήτημα και ποια είναι τα κυριότερα σημεία του; (σελ. 11)

Στην αρχαιότητα ο Όμηρος θεωρούνταν ποιητής και της *Ιλιάδας* και της *Οδύσσειας*. Για το πρόσωπό του υπάρχουν πολλές πληροφορίες, μυθοποιημένες όμως και συχνά αντιφατικές. Η έλλειψη εξακριβωμένων στοιχείων για τη ζωή, το έργο και την πατρίδα του ποιητή, καθώς και ορισμένα προβλήματα που γεννούσε η εξονυχιστική μελέτη των ομηρικών επών **δημιούργησαν τους τελευταίους τρεις αιώνες το ομηρικό ζήτημα.**

Τα κυριότερα σημεία του ομηρικού ζητήματος είναι:

- Υπήρξε ο Όμηρος ή είναι πρόσωπο φανταστικό;
- Είναι ο Όμηρος ο ποιητής και της *Ιλιάδας* και της *Οδύσσειας*;
- Η *Ιλιάδα* και η *Οδύσσεια* είναι ενιαία έργα ή σχηματίστηκαν με προσθήκες από τους ραψωδούς σε έναν αρχικό πυρήνα ή με ένωση μικρότερων επών;

► Ποιες είναι οι επικρατέστερες απόψεις σχετικά με το ομηρικό ζήτημα; (σελ. 11)

Η *Ιλιάδα* και η *Οδύσσεια* είναι έργα ενός ποιητή, δηλαδή ο ίδιος ποιητής έγραψε κάθε έργο, χωρίς αυτό να σημαίνει ότι είναι ο ίδιος και για τα δύο. Ίσως ο ποιητής της *Οδύσσειας* να υπήρξε αντάξιος μαθητής του ποιητή της *Ιλιάδας* του Ομήρου.

Ο ποιητής των ομηρικών επών χρησιμοποίησε γραφή και μπόρεσε να δημιουργήσει εκτεταμένα ποιήματα, αντλώντας όμως στοιχεία από πολλές πηγές.

Ο ποιητής της *Οδύσσειας* μεταπλάθει τα στοιχεία αυτά και τα προσαρμόζει σε ένα δικό του σχέδιο, χωρίς να αλλάζει τις βασικές παραδόσεις για τους ήρωες και βλέποντάς τα με νέα, πιο ηθική και ανθρώπινη οπτική. Ακόμη, τα συνδέει όλα με τον κεντρικό του ήρωα, τον Οδυσσέα και με την οικογένειά του, τα περιορίζει χρονικά σε 41 μέρες, δημιουργώντας έτσι ένα προσωπικό ποίημα που το χαρακτηρίζει ενότητα και φέρει τη σφραγίδα της μεγαλοφυίας του ποιητή και της εποχής του.

► Ποιες είναι οι πηγές της *Οδύσσειας*; (σελ. 11)

1. η μακραίωνη ηρωική επική παράδοση, η σχετική κυρίως με την Τρωικό πόλεμο,
2. ο λαϊκός μύθος για το γυρισμό του ξενιτεμένου, καθώς και για την κόρη που δοκιμάζει σε αγώνα όσους ζητούν να την παντρευτούν, για να διαλέξει τον καλύτερο,
3. οι μυθοποιημένες περιπέτειες ναυτικών και πολλά στοιχεία παραμυθιών,
4. στοιχεία από την οικονομική, την κοινωνική, την πολιτική και την πολιτισμική κατάσταση της Γεωμετρικής εποχής, ιδιαίτερα του 2ου μισού του 8ου αι. π.Χ..

6. Βασικές ενδείξεις για την αξία των ομηρικών επών

► Ποια είναι η αξία και η επίδραση των ομηρικών επών; (σελ. 11-12)

- Νίκησαν το χρόνο και διασώθηκαν ολόκληρα, σε αντίθεση με τα κύκλια έπη.
- Ψυχαγωγούσαν για πολλούς αιώνες και δίδασκαν τους αρχαίους Έλληνες στις γιορτές τους, αποτελώντας μάθημα για τα παιδιά τους στα σχολεία. Από τα ομηρικά έπη μάθαιναν όλοι την ιστορία και τη θρησκεία τους, γνώριζαν τον άνθρωπο από την καλή και από την κακή πλευρά του και έπαιρναν διδάγματα ζωής.
- Τα ομηρικά έπη διδάσκονται και στα νεότερα χρόνια, σε Έλληνες και ξένους, διαβάζονται και σχολιάζονται σε όλο τον κόσμο.
- Άσκησαν τεράστια επίδραση στην αρχαία ελληνική και ρωμαϊκή λογοτεχνία και τέχνη (αγγειογραφία, ζωγραφική, γλυπτική κ.ά.) και συνεχίζουν να εμπνέουν Έλληνες και ξένους λογοτέχνες, καλλιτέχνες, σκηνοθέτες.

7. Η επίσημη καταγραφή των ομηρικών επών και η διαίρεσή τους σε ραψωδίες

► **Πότε και πού έγινε η επίσημη καταγραφή των ομηρικών επών: (σελ. 12)**

Η επίσημη καταγραφή των ομηρικών επών φαίνεται ότι έγινε στην Αθήνα κατά τον 6ο αι. π.Χ., ίσως την εποχή που κυβερνούσε στην Αθήνα ο τύραννος Πεισίστρατος ή ο γιος του Ίππαρχος, το 560-510 π.Χ.

► **Πότε και πώς έγινε η διαίρεση των ομηρικών επών σε ραψωδίες; (σελ. 12)**

Η *Οδύσσεια* αποτελείται από 12.110 στίχους, ενώ η *Ιλιάδα* από 15.693, και από τον 3ο αι. π.Χ. παρουσιάζονται χωρισμένες σε 24 ραψωδίες καθεμία, στα μέρη δηλαδή που απαγγέλλονταν το ένα μετά το άλλο από τους ραψωδούς. Οι ραψωδίες διακρίνονται με τα 24 γράμματα του ελληνικού αλφαβήτου. Η *Οδύσσεια* διαιρείται με τα μικρά γράμματα α – ω, ενώ η *Ιλιάδα* με τα κεφαλαία Α – Ω, και κάθε ραψωδία τιτλοφορείται ανάλογα με το περιεχόμενό της.

8. Τα βασικά θέματα και προβλήματα της *Οδύσσειας*

► **Ποια είναι τα βασικά θέματα και ο χαρακτήρας της *Οδύσσειας*; (σελ. 12)**

Κεντρικό θέμα της *Οδύσσειας* είναι ο αγώνας του βασιλιά της Ιθάκης, Οδυσσέα, να επιστρέψει με τους συντρόφους του από την Τροία στο νησί του και να ξαναπάρει τη θέση που είχε στο σπίτι του και στο λαό του.

Συμπληρωματικό θέμα της *Οδύσσειας* είναι η αναζήτησή του από τη γυναίκα του, την Πηνελόπη και, κυρίως από το γιο του, τον Τηλέμαχο. Η δράση διεξάγεται τόσο στην ξενιτιά όσο και στην Ιθάκη, επειδή η **πολύχρονη απουσία του Οδυσσέα δημιούργησε προβλήματα** τόσο στον ίδιο όσο και στο γιο του.

Ο χαρακτήρας της *Οδύσσειας* είναι μεταπολεμικός, καθώς αναδεικνύει τα προβλήματα που δημιουργήθηκαν μετά τον Τρωικό πόλεμο, σε συνάρτηση με τις κοινωνικές και πολιτικές ανακατατάξεις της εποχής του ποιητή. Οι ευγενείς (αριστοκρατικής καταγωγής) αποκτούν δύναμη και αμφισβητούν την κληρονομική βασιλεία. **Το ηρωικό στοιχείο της *Οδύσσειας***, που χαρακτηρίζεται από καρτερικότητα για να επιβιώσει κανείς και να επιτύχει τους στόχους του, διαφέρει από εκείνο της *Ιλιάδας*, που χαρακτηρίζεται από πολεμική διάθεση.

B. ΘΕΜΑΤΑ ΓΙΑ ΣΥΖΗΤΗΣΗ - ΕΡΓΑΣΙΕΣ

1. Τι γνωρίζουμε για τον Όμηρο;

Απάντηση

Στην αρχαιότητα ο Όμηρος θεωρούνταν ποιητής της *Ιλιάδας* και της *Οδύσσειας*. Για το πρόσωπό του υπάρχουν πολλές πληροφορίες, μυθοποιημένες, όμως και συχνά αντιφατικές. Πιστεύεται ότι έζησε κατά τον 8ο (ίσως και μέχρι τις αρχές του 7ου) αι. π.Χ. στην Ιωνία, χωρίς ακριβή προσδιορισμό της πατρίδας του. Εφτά πόλεις τον διεκδικούσαν, με πιθανότερες την Σμύρνη και την Χίο. Η παράδοση τον ήθελε τυφλό, πράγμα που θεωρείται απίθανο.

Ο Όμηρος φαίνεται ότι ταξίδευε για να απαγγέλλει τα ποιήματά του, που πρέπει να τα συνέθετε χρησιμοποιώντας γραφή. **Ίσως να είναι και ο πρώτος που κράτησε ραβδί εγκαινιάζοντας το είδος των ραψωδών.** Η έλλειψη εξακριβωμένων στοιχείων για τη ζωή, το έργο και την πατρίδα του ποιητή, καθώς και ορισμένα προβλήματα που γεννούσε η εξονυχιστική μελέτη των ομηρικών επών, δημιούργησαν τους τελευταίους τρεις αιώνες το **ομηρικό ζήτημα**. Σύμφωνα μ' αυτό **αμφισβητείται αν ο Όμηρος υπήρξε πραγματικό πρόσωπο και αν ήταν ο ίδιος ποιητής της *Ιλιάδας* και της *Οδύσσειας*.**

2. Παρατηρήστε την 6η εικόνα και περιγράψτε τα θέματα που παρουσιάζει.

Απάντηση

Στην εικόνα που εμφανίζεται στον ερυθρόμορφο «κύλικα» (είδος πλατύστομου ποτηριού με δύο λαβές που προορίζονταν κυρίως για κρασί) αναπαρίσταται η διδασκαλία της μουσικής και της ποίησης στα σχολεία της αρχαιότητας. Τα δύο αυτά μαθήματα είχαν πρωταρχική σημασία για την εκπαίδευση των νέων στην αρχαία Ελλάδα.

Στα αριστερά εικονίζεται **η διδασκαλία της μουσικής**. Η πρώτη μορφή από αριστερά είναι του δασκάλου, που καθισμένος παραδίδει μαθήματα λύρας στο μαθητή που κάθεται απέναντί του.

Στα δεξιά εικονίζεται **η διδασκαλία της ποίησης**. Ο δάσκαλος καθισμένος διδάσκει ή εξετάζει τον όρθιο μαθητή του, κρατώντας έναν κυλινδρικό πάπυρο ή περιγαμνή όπου είναι γραμμένη η αρχή ενός ποιήματος.

3. Προσέξτε το 6ο θέμα, «Βασικές ενδείξεις για την αξία των ομηρικών επών», –με τα σχετικά σχόλια 8, 9, 10 και τη 10η εικόνα παρακάτω– και γράψτε μία παράγραφο με θέμα: Η επίδραση που άσκησαν τα ομηρικά έπη από τα αρχαία χρόνια μέχρι σήμερα.

Απάντηση

Ο Όμηρος ήταν η «Βίβλος» των αρχαίων Ελλήνων (εικόνα 10, σελ. 16. «Η αποθέωση του Ομήρου»). Όλοι θεωρούσαν το έργο του, εκτός από ποιητικό αριστούργημα, και ως πηγή διδαγμάτων για την ιστορία, την επιστήμη, την πολιτική, τη θρησκεία και την ηθική. Τα ομηρικά έπη διδάσκονταν στα σχολεία της αρχαίας Ελλάδας (σχόλιο 8, *Συμπόσιον*, III, 5, Ξενοφών) και όπως παρατηρεί ο φιλόσοφος Πλάτωνας «όλη την Ελλάδα έχει μορφώσει αυτός ο ποιητής». Η ωφέλεια της ποιήσής του θεωρούνταν πάρα πολύ μεγάλη στο λόγο, στη σκέψη και

στην πλούσια εμπειρία ζωής (σχόλιο 9, *Βίος Όμήρου*, II, 1, Πλούταρχος). Αλλά και στα νεότερα χρόνια τα ομηρικά έπη διδάσκονται, σε ελληνικά σχολεία και μη, διαβάζονται από μετάφραση και σχολιάζονται σε όλο τον κόσμο. Είναι τεράστια η θέση του Ομήρου στη νεοελληνική παιδεία και λογοτεχνική παραγωγή, όπως φαίνεται από την ποίηση των νεότερων Ελλήνων ποιητών, Παλαμά (σχόλιο 10), Κάλβου, Σολωμού, Καζαντζάκη, Καβάφη κ. α.. Τεράστια, τέλος, είναι και η επίδραση του Ομήρου στην ευρωπαϊκή και παγκόσμια λογοτεχνία ή τέχνη, καθώς συνεχίζει να εμπνέει καλλιτέχνες.

4. Ποια είναι τα βασικά θέματα της *Οδύσσειας* και ποια προβλήματα αναδεικνύουν;

Απάντηση

βλ. απάντηση στην ερώτηση του 8ου θέματος της εισαγωγής

5. Αφού διαβάσετε τα παρακάτω αποσπάσματα από το διάλογο του Πλάτωνα *Ίων*, όπου συνομιλούν ο φιλόσοφος Σωκράτης και ο ραψωδός Ίωνας, να απαντήσετε στα εξής:

5. α. Πώς παρουσιάζεται ο ραψωδός και ποια επίδραση ασκεί στους ακροατές του;
β. Τι ανάλογο μπορείτε να αναφέρετε σήμερα;

Απάντηση

- α. Στο απόσπασμα του Πλατωνικού διαλόγου, «*Ἴων*» παρακολουθούμε τη συνομιλία του φιλόσοφου Σωκράτη με ένα διακεκριμένο ραψωδό της εποχής, τον Ἴωνα. Οι ραψωδοί απαγγέλλουν τα έπη του Ομήρου στις μεγάλες γιορτές των θεών κρατώντας ραβδί και ντυμένοι με πολυτελή ρούχα. **Ο Ἴωνας αποτελεί έναν αναγνωρισμένο εκπρόσωπο της επαγγελματικής συντεχνίας των ραψωδών και απαντά στις ερωτήσεις του Σωκράτη που σκιαγραφούν την προσωπικότητά του. Ο Ἴωνας ως νικητής των ραψωδικών αγώνων στα Ασκληπίεια εμφανίζεται γεμάτος αυτοπεποίθηση και με βαθιά ευγνωμοσύνη απέναντι στους θεούς.** Έχει συναίσθηση των δυνατοτήτων της τέχνης του στην απαγγελία, αλλά θεωρεί αυτάρεσκα τον εαυτό του ως ένα άριστο μελετητή και ερμηνευτή της σκέψης του Ομήρου. Ο θαυμασμός και η συναισθηματική ένταση που δημιουργεί στους ακροατές του κρίνονται από τον ίδιο ως θεόσταλτος ενθουσιασμός, ενώ από τον Σωκράτη ως ένδειξη μη λογικού ανθρώπου. **Ο ραψωδός παρουσιάζεται ως επαγγελματίας ηθοποιός,** που βγαίνει από τον εαυτό του για να ερμηνεύσει τα τρομακτικά ή θλιβερά γεγονότα της ποίησης και να αποσπάσει, μ' αυτόν τον τρόπο, το θαυμασμό ή τα χρήματα των ακροατών του. Ο Σωκράτης θεωρεί τον ραψωδό-ηθοποιό ως ενδιάμεσο κρίκο στην αλυσίδα θεατή, ποιητή, δια μέσου των οποίων επιδρά ο θεός οδηγώντας την ψυχή των ανθρώπων.
- β. Σήμερα, ανάλογες περιπτώσεις μ' αυτές του ραψωδού-ηθοποιού Ἴωνα μπορούμε να αναφέρουμε τις θεατρικές ερμηνείες των ηθοποιών ή τις μουσικές συναυλίες αναγνωρισμένων τραγουδιστών, που προκαλούν έντονα συναισθήματα στους ακροατές τους.

Γ. ΑΝΑΚΕΦΑΛΑΙΩΣΗ

Έπος σημαίνει: **λόγος, διήγηση** και ειδικότερα **αφηγηματικό ποίημα με περιεχόμενο μυθολογικό, διδακτικό, ηρωικό.**

Το ηρωικό έπος αφηγείται **κατορθώματα ηρώων αλλά και θεών, που συχνά συνυπάρχουν με τους ανθρώπους και κατευθύνουν τη δράση τους.**

Τα ομηρικά έπη αναφέρονται στη **Μυκηναϊκή εποχή (1600-1100 περίπου π.Χ.),** δημιουργήθηκαν όμως κατά τη **Γεωμετρική εποχή (1100-700 περίπου π.Χ.).**

Βασική διαφορά μεταξύ αοιδών και ραψωδών είναι η εξής: **οι αοιδοί ήταν παλαιοί επικοί ποιητές, πριν τον Όμηρο, που τραγουδούσαν τα έπη τους με τη συνοδεία κιθάρας/φόρμιγγας και τα συνέθεταν αυτοσχεδιάζοντας, ενώ οι ραψωδοί ήταν οι επικοί ποιητές που διαδέχτηκαν τους αοιδούς και απήγγελλαν προφορικά τα έπη χωρίς να αυτοσχεδιάζουν, αλλά κρατώντας ραβδί.**

Τα γεγονότα της *Οδύσσειας* διαρκούν **περίπου 10 χρόνια**, ο ποιητής της όμως τα εντάσσει σε **41 μέρες**.

Στην *Οδύσσεια* διακρίνουμε τρία μεγάλα μέρη: α. την «**Τηλεμάχεια**», β. τον «**Νόστο**» και γ. τη «**Μνηστηροφονία**».

ΜΕΡΟΣ ΠΡΩΤΟ:

«Τηλεμάχεια» (α 109 / < 96 > - δ)

1η ΕΝΟΤΗΤΑ: α 1-25

ΚΥΡΙΑ ΘΕΜΑΤΑ

1. Το κυρίως προοίμιο:
Παρουσίαση του Οδυσσέα (α 1-13)
2. Το 2ο προοίμιο:
Η αρχή της ιστορίας του ήρωα (α 14-25)

A. ΑΝΑΛΥΣΗ ΚΑΙ ΔΟΜΗ

Προοίμιο σημαίνει εισαγωγή σε ένα έργο, όπου τίθεται το θέμα και το περιεχόμενό του σε γενικές γραμμές. **Στην Οδύσσεια διακρίνουμε 2 προοίμια**: στο πρώτο (το κυρίως) προοίμιο ο ποιητής σκιαγραφεί τον Οδυσσέα, ενώ στο δεύτερο η Μούσα ορίζει το σημείο από το οποίο θα αρχίσει την εξιστόρηση των περιπετειών του.

1ο ΠΡΟΟΙΜΙΟ

Στο 1ο, το κυρίως, προοίμιο (στ. 1-13), ο ποιητής εισάγει στο θέμα του, τονίζοντας το βάρος της πρώτης λέξης του στίχου, τον «άντρα» που δεν ονομάζεται, γιατί οι προσδιορισμοί που ακολουθούν «φωτογραφίζουν» αμέσως τον Οδυσσέα στους ακροατές. Αμέσως μετά επικαλείται τη βοήθεια της Μούσας να τον βοηθήσει στην εξιστόρηση των περιπετειών του Οδυσσέα.

Προσδιορίζει χρονικά την αρχή της περιπλάνησης του Οδυσσέα με το «αφού της Τροίας πάτησε το κάστρο το ιερό» (στ. 3), δηλώνοντας τον πρωταγωνιστικό ρόλο του Οδυσσέα στο πάρσιμο της Τροίας και τελειώνει με το επεισόδιο της Θρινακίας, όπου οι σύντροφοί του έφαγαν τα βόδια του θεού Ήλιου κι αυτός τους στέρησε, ως τιμωρία, την επιστροφή τους. Αυτό είναι το **ποιητικό παρελθόν της Οδύσσειας**, εκτεταμένο χρονικά σε περισσότερο από 9 χρόνια.

ΧΑΡΑΚΤΗΡΙΣΤΙΚΕΣ ΙΔΙΟΤΗΤΕΣ ΤΟΥ ΟΔΥΣΣΕΑ ΣΤΟ 1ο ΠΡΟΟΙΜΙΟ

Ο ποιητής στο προοίμιο του έπους συστήνει ήδη τον κεντρικό ήρωα «τον άντρα», αλλά χωρίς να τον κατονομάζει. Ο ανώνυμος ήρωας, ο Οδυσσέας διακρίνεται και

ηθογραφείται εύκολα μέσα από τα κατηγορούμενά του:

πολύτροπος: πολυμήχανος, αυτός που βρίσκει πολλούς τρόπους για να αποφεύγει τους κινδύνους και να πετυχαίνει το στόχο του (στ. 1),

κοσμογυρισμένος: «που βρέθηκε ως τα πέρατα του κόσμου» (στ. 2),

πορθητής της Τροίας: «αφού της Τροίας πάτησε το κάστρο το ιερό» (στ. 3),

πολύπειρος: «γνώρισε πολιτείες πολλές, έμαθε πολλών ανθρώπων τις βουλές» (στ. 4),

πολύπαθος: «κι έζησε, καταμεσής στο πέλαγος, πάθη πολλά που τον σημάδεψαν» (στ. 5). Με τις ιδιότητες του κοσμογυρισμένου, του πολύπειρου και του πολύπαθου ο Οδυσσέας εκπροσωπεί και τον άνθρωπο της ομηρικής εποχής (εποχή αποικισμού) που ταξιδεύει και γνωρίζει νέους τόπους και πολιτισμούς.

φιλέταιρος: «σηκώνοντας το βάρος για τη δική του ζωή και των συντρόφων του τον γυρισμό. Κι όμως δεν μπόρεσε, που τόσο επιθυμούσε, να σώσει τους συντρόφους» (στ. 6-7). Προβάλλεται η κατεξοχήν ιδιότητα του ήρωα, ο οποίος επιμένει στην επιθυμία και στον αγώνα να επιστρέψει μαζί με τους συντρόφους του, τους *εταίρους*, χωρίς βέβαια να το πετύχει, αλλά και χωρίς να ευθύνεται «γιατί εκείνοι χάθηκαν απ' τα δικά τους τα μεγάλα σφάλματα, νήπιοι και μωροί» (στ. 8-9).

ΗΘΙΚΗ ΑΡΧΗ ΤΗΣ ΟΔΥΣΣΕΙΑΣ (ΣΤ. 9-10)

Με το επεισόδιο των βοδιών του Ήλιου στη Θρινακία οι σύντροφοι του Οδυσσέα τιμωρήθηκαν ως ένοχοι για την παραβίαση της θεϊκής εντολής «νήπιοι και μωροί» και στο σημείο αυτό προβάλλεται η ηθική αρχή της *Οδύσσειας*: **θεϊκή προειδοποίηση – μη συμμόρφωση – τιμωρία**, ο άνθρωπος δηλαδή είναι υπεύθυνος για τις πράξεις του και για τις συμφορές που τον βρίσκουν, γιατί υπερβαίνει τα όριά του προσβάλλοντας θεούς ή ανθρώπους διαπράττοντας ύβρη. Η «**ύβρις**» προκαλεί την οργή των θεών «**νέμεσις**» και την τιμωρία «**τίσις**».

2ο ΠΡΟΟΙΜΙΟ

Στο 2ο προοίμιο, το προοίμιο της Μούσας (στ. 14-25), παρουσιάζεται το **ποιητικό παρόν της Οδύσσειας (41 μέρες)** από την Μούσα, η οποία αρχίζει να διηγείται τις περιπέτειες του ήρωα, όχι με τη χρονολογική τους σειρά, αλλά από τη στιγμή που οι άλλοι τρωικοί ήρωες είχαν επιστρέψει στις πατρίδες τους και μόνο ο Οδυσσέας ήταν αποκλεισμένος στο νησί της Καλυψώς, «*τότε λοιπόν οι άλλοι, όσοι ξέφυγαν τον άθλιο όλεθρο, όλοι τους ήσαν σπίτι τους, γλιτώνοντας κι απ' του πολέμου κι απ' της θάλασσας τη μάχη*» (στ. 14-15). Κλείνει με την απόφαση των θεών, εκτός του Ποσειδώνα, για το νόστο (επιστροφή) του Οδυσσέα στην Ιθάκη.

Ο Όμηρος και η Καλλιόπη, μούσα της επικής ποίησης, σε ρωμαϊκό ψηφιδωτό (240 μ.Χ.)

ΤΟ ΠΡΟΟΙΜΙΟ ΤΗΣ ΜΟΥΣΑΣ (ΣΤ. 14-25)

Η ανάγκη ενός νέου προοιμίου

Το πρώτο προοίμιο καλύπτει, σε γενικές γραμμές, τον αγώνα του Οδυσσέα για το νόστο, από την άλωση της Τροίας μέχρι το ναάγιο μετά τη Θρινακία στο νησί της Καλυψώς. Οι θεματικές ελλείψεις του κυρίως προοιμίου δημιουργούν την ανάγκη ενός δεύτερου προοιμίου που θα συμπληρώσει το πρώτο.

ΘΕΜΑ ΟΔΥΣΣΕΙΑΣ – ΟΡΙΣΜΟΣ ΧΩΡΟΥ & ΧΡΟΝΟΥ

Στο προοίμιο (στ. 1-25) ο ποιητής δίνει το **κεντρικό θέμα της Οδύσσειας** και στήνει το σκελετό όλου του έπους χρονικά, τοπικά, ηθικά με κέντρο το βασικό ήρωα, τον Οδυσσέα αλλά και τις σχέσεις του τόσο με τα πρόσωπα που τον δυσκόλεψαν (σύντροφοι, Καλυψώ, Ποσειδώνας) όσο και με τα πρόσωπα που θα τον βοηθήσουν (όλοι οι θεοί, εκτός του Ποσειδώνα). Το θέμα της Οδύσσειας λοιπόν **δεν είναι οι δεκάχρονες περιπλανήσεις του Οδυσσέα αλλά ο τελευταίος αγώνας του για το νόστο και οι αγώνες του στην Ιθάκη.**

Ο χρόνος της Οδύσσειας διακρίνεται: **α)** στο **ποιητικό παρελθόν** (περίπου 9 χρόνια), από την Τροία ως την Ωλυγία, που δίνεται με συντομία και εντάσσεται στο παρόν με αναδρομικές διηγήσεις, **β)** στο **ποιητικό παρόν** (41 μέρες), από την Ωλυγία ως την Ιθάκη.

ΣΤΟΙΧΕΙΑ ΑΦΗΓΗΜΑΤΙΚΗΣ ΤΕΧΝΙΚΗΣ 1ης ενότητας

ΔΟΜΗ 1ΟΥ ΠΡΟΟΙΜΙΟΥ (ΣΤ. 1-13)

Το 1ο προοίμιο αποτελείται από 3 μέρη:

- α) **την επίκληση στη Μούσα** (στ. 1), όπου ο ποιητής ζητεί τη βοήθεια της Μούσας, να τον εμπνεύσει δηλαδή στην απαγγελία του δύσκολου έργου του, έχοντας την πεποίθηση ότι η ποίηση υπερέβαινε τις ανθρώπινες δυνατότητες και απαιτούσε την υποστήριξη της θεϊκής δύναμης,
- β) **τη διήγηση** (στ. 2-11), όπου ο ποιητής αναφέρεται στις περιπέτειες του Οδυσσέα, μετά την άλωση της Τροίας και μέχρι το επεισόδιο της Θρινακίας με τους συντρόφους του,
- γ) **την παράκληση** (στ. 12-13), όπου τελειώνει το προοίμιό του, ζητώντας από την Μούσα πάλι να διαλέξει το σημείο από το οποίο θα αρχίσει να διηγείται την ιστορία του Οδυσσέα.

ΚΥΚΛΟΣ Ή ΚΥΚΛΙΚΟ ΣΧΗΜΑ

Η τεχνική που χρησιμοποιεί ο ποιητής στην παράκληση (στ. 12-13) του 1ου προοιμίου λέγεται **κύκλος** ή **κυκλικό σχήμα**, δηλαδή ένα τμήμα (ή ένας στίχος) λογοτεχνικού κειμένου τελειώνει έτσι ακριβώς (ή περίπου) όπως αρχίζει.

Η ΕΞΑΡΤΗΣΗ ΤΟΥ ΠΟΙΗΤΗ ΑΠΟ ΤΗ ΜΟΥΣΑ

Στον πίνακα του Ν. Εγγονόπουλου, Ποιητής και Μούσα, εικονίζεται η εξάρτηση του ποιητή από την Μούσα. Ο ποιητής γνωρίζει ότι δε διαθέτει γνώση που πηγάζει από τον ίδιο του τον εαυτό και ότι το έργο του δεν οφείλεται στο προσωπικό του ταλέντο αλλά σε θεϊκή έμπνευση.

Η εξάρτηση του ποιητή φαίνεται από τα εξής:

- Η Μούσα προσφέρει τη μουσική έμπνευση στον ποιητή, δίνοντάς του ένα βιολί.
- Ο ποιητής κάθεται ανήμπορος μπροστά στη θεά απλώνοντας τα ακρωτηριασμένα χέρια του, ένδειξη της αδυναμίας του να δημιουργήσει χωρίς τη βοήθειά της.

ΑΦΗΓΗΜΑΤΙΚΗ ΤΕΧΝΙΚΗ IN MEDIAS RES

Η Μούσα, όπως το ζήτησε ο ποιητής (προοίμιο της Μούσας), αρχίζει την αφήγησή της για τις περιπέτειες του Οδυσσέα όχι από τα γεγονότα που συνέβησαν μετά την

άλωση της Τροίας, αλλά από τη στιγμή που βρίσκεται ο Οδυσσέας εγκλωβισμένος, παρά τη θέλησή του, και μόνος στο νησί της Καλυψώς με τον πόθο της επιστροφής στην πατρίδα και στη γυναίκα του «*Τότε λοιπόν*» / «*μόνο εκείνον*» / «*πόθος διπλός*» / «*τον έκρυβε... η Καλυψώ*» (στ. 14-19). Επομένως, ο ποιητής δεν ακολουθεί ευθύγραμμη χρονολογική πορεία, αλλά αναφέρεται στο ποιητικό παρόν του ήρωα εφαρμόζοντας την αφηγηματική τεχνική **in medias res** (στη μέση των πραγμάτων), επιλέγει δηλαδή ως αρχή το πιο κρίσιμο σημείο της ιστορίας και **εξάπτει το ενδιαφέρον του ακροατή ή του αναγνώστη από δύο απόψεις**: δε θέλει να μάθει μόνο πώς θα τα καταφέρει ο Οδυσσέας να φτάσει από εκεί στην πατρίδα του, αλλά και πώς μπλέχτηκε σ' αυτή την περίεργη κατάσταση.

ΠΡΟΟΙΚΟΝΟΜΙΑ

Προοικονομία ονομάζεται η αφηγηματική τεχνική που προαναγγέλλει, προετοιμάζει δηλαδή για τα όσα θα ακολουθήσουν. Με την τεχνική αυτή το βάρος δε δίνεται τόσο στο τι θα συμβεί όσο στο πώς αυτό θα συμβεί.

Οι στίχοι που εμφανίζεται προοικονομία είναι οι εξής:

- **στ. 20-21:** «*Κι όταν, με του καιρού τ' αλλάγματα, ο χρόνος ήλθε που του ορίσαν οι θεοί να δει κι αυτός το σπίτι του, να φτάσει στην Ιθάκη*», όπου προαναγγέλλεται η απόφαση των θεών να επιστρέψει ο Οδυσσέας στην πατρίδα του.
- **στ. 22:** «*ούτε κι εκεί δεν έλειπαν οι αγώνες, κι ας ήταν πια με τους δικούς του*», όπου προειδοποιείται ο αναγνώστης / ακροατής για τη μνησθηροφονία.
- **στ. 24-25:** «*Ωστόσο οι θεοί τώρα τον συμπαθούσαν, όλοι εκτός του Ποσειδώνα: αυτός σφοδρό κρεμούσε τον θυμό του πάνω στον θεϊκό Οδυσσέα, προτού πατήσει της πατρίδας του το χώμα*», όπου αποκαλύπτεται η συμπάθεια όλων των θεών, εκτός του Ποσειδώνα, και οι νέες ταλαιπωρίες του στη θάλασσα, μέχρι να πατήσει το πόδι του στην Ιθάκη.

B. ΠΑΡΑΛΛΗΛΑ ΚΕΙΜΕΝΑ

► Να συγκρίνετε τους 5 πρώτους στίχους του προοιμίου της *Οδύσσειας* με το απόσπασμα από το έπος του *Γκιλγκαμές* και να αναζητήσετε ομοιότητες.

Απάντηση

Οι ομοιότητες που παρουσιάζουν οι πρώτοι 5 στίχοι της *Οδύσσειας* με το έπος του *Γκιλγκαμές* είναι οι εξής:

Προοίμιο <i>Οδύσσειας</i>	Έπος <i>Γκιλγκαμές</i>
1. «που βρέθηκε ως τα πέρατα του κόσμου» «γνώρισε πολιτείες πολλές»	«που όλα τ' αγνάντεψε» «χώρες πολλές ερεύνησε» «σε τόπους μακρινούς ταξίδεψε»
2. «έμαθε πολλών ανθρώπων τις βουλές»	«κάθε τι δοκίμασε» «που όλα τα γεύτηκε» «και γνώση απόκτησε πολλή»
3. «κι έζησε, πάθη πολλά που τον σημάδεψαν»	«που τόσο δεινοπάθησε σκληρά»

Γ. ΘΕΜΑΤΑ ΓΙΑ ΣΥΖΗΤΗΣΗ - ΕΡΓΑΣΙΕΣ

1. Ποια θέματα καλύπτει το πρώτο προοίμιο και ποια το δεύτερο;

Απάντηση

Το 1ο προοίμιο (στ. 1-13) καλύπτει θεματικά το ποιητικό παρελθόν της *Οδύσσειας* και τον αγώνα του Οδυσσέα για το νόστο, ξεκινώντας από τις περιπέτειες του ήρωα μετά την άλωση της Τροίας μέχρι το ναυάγιο στο νησί της Θρινακίας και το μοιραίο χαμό των συντρόφων του. Μέσα σ' αυτό το μακρινό παρελθόν βρίσκονται οι ρίζες της ηθογράφησης του Οδυσσέα, ο οποίος παρουσιάζεται με τις παραδοσιακές του ιδιότητες (πολύτροπος, κοσμογυρισμένος, καστροκατακτητής, πολύπειρος, πολύπαθος) αλλά και με την ιδιότητα του φιλέταιρου αρχηγού, που επιθυμεί να σώσει τους συντρόφους του. Το 1ο προοίμιο τυπικά ολοκληρώνεται με την παράκληση του ποιητή προς την Μούσα «ξεκίνα την αυτή την ιστορία, κόρη του Δία, και πες την και σ' εμάς» (στ. 13). Ωστόσο, συμπληρώνεται θεματικά από ένα δεύτερο προοίμιο, το προοίμιο της Μούσας.

Το 2ο προοίμιο (στ. 14-25) καλύπτει θεματικά το ποιητικό παρόν της *Οδύσσειας* (41 μέρες). Έτσι η Μούσα, όπως της ζήτησε ο ποιητής:

1. ορίζει αόριστα το χρόνο που επιλέγει να αρχίσει την εξιστόρηση των περιπετειών του Οδυσσέα «τότε»,
2. δίνει αόριστα τον τόπο παραμονής του στο νησί της Καλυψώς «τον έκρυβε κοντά της μια νεράιδα, η Καλυψώ»,
3. δηλώνει τη βαθιά επιθυμία του ήρωα για επιστροφή «τον παίδευε πόθος διπλός, του γυρισμού και της γυναίκας του»,
4. αναφέρεται στην απόφαση των θεών για το νόστο του, «ο χρόνος ήλθε που του ορίσαν οι θεοί να δει κι αυτός το σπίτι του, να φτάσει στην Ιθάκη»,
5. προκαταβάλλει τη μνηστηροφονία «ούτε κι εκεί δεν έλειψαν οι αγώνες, κι ας ήταν πια με τους δικούς του».

Το 4ο και 5ο θέμα του προοιμίου της Μούσας δίνονται με την τεχνική της προοικονομίας.

Προοικονομία λέγεται η τεχνική του ποιητή να προετοιμάζει κατάλληλα μια επόμενη φάση της αφήγησης, δηλαδή να δείχνει από πριν τι πρόκειται να συμβεί στην εξέλιξη της υπόθεσης, ώστε όσα θα ακολουθήσουν να γίνουν εύκολα δεκτά από τον ακροατή/ αναγνώστη. Στους στίχους 20-21 προοικονομείται η απόφαση των θεών για την επιστροφή του στην Ιθάκη και στο στίχο 23 προοικονομούνται οι αγώνες του με τους μνηστήρες (μνηστηροφονία).

2. Ποιοι εμποδίζουν τον νόστο του Οδυσσέα και ποιοι αποφάσισαν να τον βοηθήσουν;

Απάντηση

Ο Οδυσσέας είναι ο μόνος από τους ήρωες του τρωικού πολέμου που δεν έχει επιστρέψει στην πατρίδα του «όλοι τους ήσαν σπίτι τους» / «μόνον εκείνον», όχι επειδή δεν το ήθελε ο ίδιος, αλλά γιατί κάποιοι άλλοι εμπόδιζαν το νόστο του.

Τα πρόσωπα που τον δυσκόλεψαν είναι η **Καλυψώ**, που τον κρατούσε παρά τη θέλησή του στο νησί της «γιατί τον ήθελε δικό της» και ο **οργισμένος Ποσειδώνας**, που ως θεός της θάλασσας εμπόδιζε το θαλάσσιο ταξίδι της επιστροφής του ήρωα στην Ιθάκη «εκτός του Ποσειδώνα αυτός σφοδρό κρεμούσε τον θυμό του πάνω στον θεϊκό Οδυσσέα». Αυτή η επέμβαση στη ζωή του ήρωα οφείλεται σε δύο **διαφορετικά συναισθήματα** από την πλευρά των θεών. Στον Ποσειδώνα κυριαρχεί το **μίσος**, στην Καλυψώ η **αγάπη**. Το συναισθημα που κυριαρχεί στον Οδυσσέα είναι η έντονη επιθυμία του να γυρίσει στην πατρίδα του «που τον παίδευε πόθος διπλός, του γυρισμού και της γυναίκας του» που παρεμποδίζεται από θεϊκές δυνάμεις.

Όλοι οι θεοί του Ολύμπου, εκτός του Ποσειδώνα, συμπαθούν τον Οδυσσέα και αποφασίζουν να δώσουν τέλος στα βάσανά του.

3. Ποιες λέξεις ή φράσεις του κειμένου αυτής της Ενότητας έχουν μεταφορική σημασία;

Απάντηση

Η μεταφορά ως εκφραστικό σχήμα αποδίδει όχι την κυριολεκτική σημασία μιας λέξης ή μιας φράσης αλλά μια ιδιαίτερη σημασιολογική απόχρωση, πλουτίζοντας τη γλώσσα.

Μεταφορική σημασία έχουν οι παρακάτω λέξεις – φράσεις του προοιμίου:

- *πάτησε το κάστρο*: κυρίευσε, εκπόρθησε το κάστρο της Τροίας,
- *πάθη πολλά που τον σημάδεψαν*: πέρασε πολλές ταλαιπωρίες,
- *σηκώνοντας το βάρος*: αναλαμβάνοντας την ευθύνη,
- *τους άρπαξε του γυρισμού τη μέρα*: τους στέρησε την επιστροφή,
- *απ' της θάλασσας τη μάχη*: βγαίνοντας σώος από τα ναυάγια,
- *σφοδρό κρεμούσε τον θυμό του*: ήταν πολύ οργισμένος.

4. Εντοπίστε στην περιληπτική αναδιήγηση των γεγονότων της *Οδύσσειας* με χρονολογική σειρά (9ο θέμα της Εισαγωγής) το σημείο από το οποίο η Μούσα αρχίζει να διηγείται τις περιπέτειες του Οδυσσέα και σκεφτείτε τι πετυχαίνει ο ποιητής με αυτή την αρχή (την αρχή *in medias res* – δες το σχετικό σχόλιο 9).

Απάντηση

Η Μούσα στο 2ο προοίμιο της *Οδύσσειας* αρχίζει να διηγείται τις περιπέτειες του Οδυσσέα από το αόριστο χρονικό σημείο «τότε», όπου ο ήρωας βρίσκεται εγκλωβισμένος, παρά τη θέλησή του, από την Καλυψώ στην Ωγυγία. **Δεν τηρεί λοιπόν ο ποιητής τη χρονολογική σειρά** των γεγονότων που αρχίζει από την άλωση της Τροίας και μετά, παραλείποντας την ενιάχρονη περίπου περιπλάνησή του ίδιου και των συντρόφων του α) στους Κίκονες, β) στους Λωτοφάγους, γ) στους Κύκλωπες, δ) στο νησί του Αιόλου, ε) στους Λαιστρυγόνες, στ) στο νησί της Κίρκης, η) στον Άδη, θ) στις Σειρήνες, ι) στη Σκύλλα, κ) στο νησί της Θρινακίας, λ) στη Χάρυβδη μ) στην Ωγυγία, στο νησί της Καλυψώς που βρίσκεται αποκλεισμένος, μόνος χωρίς τους συντρόφους του.

Ο ποιητής εφαρμόζει εδώ μια **αφηγηματική τεχνική** που λέγεται ***in medias res*** (είναι μια λατινική φράση, που κυριολεκτικά σημαίνει στη **μέση των πραγμάτων**,

στη μέση της υπόθεσης) και έχει την έννοια ότι επιλέγεται ως αρχή το πιο κρίσιμο σημείο μιας ιστορίας και στην πορεία της αφήγησης διαμορφώνονται συνθήκες κατάλληλες, ώστε να αναφερθούν και όσα προηγήθηκαν. **Με τον τρόπο αυτό εξάπτεται το ενδιαφέρον του ακροατή ή του αναγνώστη από δύο απόψεις:** δε θέλει να μάθει μόνο πώς θα τα καταφέρει ο Οδυσσέας να φτάσει από εκεί στην πατρίδα του, αλλά και πώς μπλέχτηκε σ' αυτή την περίεργη κατάσταση.

5. [Συμπληρώστε τα κενά]

Στα ομηρικά έπη συναντούμε συχνά αντιθέσεις, που βοηθούν το μάτι και το νου να συλλαμβάνει καθαρότερα τα πράγματα, ακριβώς επειδή τα αντιπαραθέτει βάζοντας το ένα απέναντι στο άλλο: π.χ. στους στίχους 7-11 ο Οδυσσέας αντιπαρατίθεται προς τους **συντρόφους του**, ενώ στους στίχους 14-19 προς τους **άλλους ήρωες του τρωικού πολέμου** και στον στίχο 23 ο Ποσειδώνας αντιπαρατίθεται προς τους **θεούς του Ολύμπου**.

Η πρώτη αντίθεση κάνει ξεκάθαρη τη διαφορά του ήθους του Οδυσσέα από το ήθος των συντρόφων του, χαρακτηρίζοντας τον ήρωα ως «*φιλέταιρο*» ενώ τους συντρόφους του ως «*νήπιους και μωρούς*».

Η δεύτερη αντίθεση υπογραμμίζει τη μοναξιά του Οδυσσέα και την άδικη πορεία του, προβάλλοντάς τον ως εξαίρεση μέσα στους Νόστους των άλλων ηρώων του τρωικού πολέμου. Είναι ο μόνος αρχηγός που σώθηκε χωρίς να κατορθώσει να σώσει ούτε έναν από τους συντρόφους του και ο μόνος από τους ήρωες που δεν έχει νοστήσει ακόμη, σε αντίθεση με τους άλλους «*ξέφυγαν τον άθλιο όλεθρο, όλοι τους... μόνο εκείνον...*».

Η τρίτη αντίθεση τονίζει τη διαφορετική στάση των θεών απέναντι στην τύχη του Οδυσσέα «*Ωστόσο οι θεοί τον συμπαθούσαν, όλοι εκτός του Ποσειδώνα*».

Δ. ΑΝΑΚΕΦΑΛΑΙΩΣΗ

- Συμπληρώστε τα κενά βάζοντας στη σωστή τους θέση τις λέξεις ή φράσεις: **καστροκατακτητής, πολύπαθος, πολύτροπος, πολύπειρος, έξυπνος, του γυρισμού και της γυναίκας του, κοσμογυρισμένος, φιλέταιρος, ήρωας (δύο λέξεις περισσεύουν).**

Στο πρώτο προοίμιο ο Οδυσσέας παρουσιάζεται: **πολύτροπος, κοσμογυρισμένος,**

καστροκατακτητής, πολύπειρος, πολύπαθος, φιλέταιρος, η Μούσα εξάλλου στους στίχους 16-17 κάνει λόγο για τον διπλό πόθο του Οδυσσέα: **του γυρισμού και της γυναίκας του.**